

folk/ed. Derg, 2020; 26(4): 1019-1023

Kitap Tanıtımı

Anadolu Turnaları –Biyoloji, Kültür, Koruma*

Özge Aksoy Serdaroğlu**

Bu çalışmanın editörlerinden ilki, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi ve aynı kurumun Toprak Etiği Uygulama ve Araştırma Merkezinin kurucu müdürü olmasının yanında doğa edebiyatı ve çevreci eleştiri ile edebiyatta çevre üzerine disiplinlerarası ve karşılaştırmalı alanlara odaklanan bir araştırmacı olan Prof. Dr. Ufuk Özdağ'dır. Çalışmanın ikinci editörü ise Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi ve modern Türk şiiri, metinlerarası ilişkiler, modern Türk edebiyatında sözlü kültür-yazılı kültür ilişkileri, yaratıcı yazarlık, özyaşamöyküsü ve yaşam yazını türleri, kültürel bellek, Türkiye dışında gelişen çağdaş Türk edebiyatları, Türk kadın yazarları gibi konulara odaklanan bunun yanı sıra, çevreci eleştirinin akademik birikimini Türkoloji araştırmalarına tanıtan ve çevreci eleştiriye dair Türkoloji alanında öncü yayınlar kaleme alan Prof. Dr. Gonca Gökalp Alpaslan'dır.

Anadolu Turnaları adlı çalışmada, turna türünün nesli tehlike altında olan en yüksek kuş türü olduğu bilgisinden hareketle turnaların varlığına ilişkin kamuoyunda oldukça anlamlı bir farkındalık, bilinç, algı ve duyarlılık yaratmak amaçlanıyor. Prof. Dr. Ufuk Özdağ, bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki itici gücü anlattığı önsözünde oldukça çarpıcı bir gerçekliğe dikkat çekmiş: Turna türü, anavatanı Türkiye'de ne yazık ki türünün devamına yönelik ciddi boyutlarda tehdit altındadır.

* Ufuk Özdağ ve Gonca Gökalp Alpaslan (Haz.). Ankara, Ürün Yayınları ISBN: 978-625-7037-05-1, 325 sayfa.

** Bu kitap tanıtımı Araş. Gör. Özge Aksoy Serdaroğlu tarafından yapılmıştır (Başkent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, oaksoy@baskent.edu.tr).

Anadolu Turnaları kitabı turna türüne yönelik biyolojik bilgiler, kültürel kodlar ve korumacı bir dikkat üzerinden üç ana bölümden oluşan makalelerle ilerliyor.

İlk bölüm, gezegenimizin bütününde, insan merkezci müdahaleler yüzünden popülasyonları ciddi bir tehlike altına giren turna türlerinin yaşadıkları ekolojik kriz ve risklere odaklanan beş uluslararası araştırmacının, Türkçeye aktarılan makalelerinden oluşuyor.

Üreme potansiyellerini hızla kaybetmeye başlayan turnaların yok oluş nedenlerinden biri olarak yaşadıkları sulak alanların ortadan kalkmaya başlaması, beslendikleri kaynakların da bu kuraklık nedeniyle yok olması, avcılık gibi diğer engeller ve yaşamsal dizgeye tutunabilen turnaların gelecek elli yıldaki durumları, genel olarak dünyadaki turna panoraması ve türe yönelik tehditler bağlamında ele alınıyor. Okur, daha ilk yazıda, doğada her şeyin diğer her şeyi etkilediği fikriyle karşılaşılıyor ve böylece doğadaki ilişkiler ağının bütünlüklü yönüyle tanışmış oluyor.

İnsan ve kapital odaklı yaklaşımlar sonucu temiz su eksikliği, suların yönlerinin değiştirilmesi ve iklim değişikliği gibi çevre tahribatlarının olumsuz etkileri de ilk bölümdeki çalışmaların odaklandığı diğer konular. Turnaların çıkardıkları sesler, göç sırasındaki hareketleri ve “Transkafkasya” gibi, “Telli Turna” gibi, birtakım turna türlerinin evrimsel özellikleri ve tarihi bilgisi, göç yolları, konaklama süreleri ve mola yerleri turna-insan ilişkisini güçlendiren ekolojik detaylar olarak beliriyor. Turnaların yaşam alanları ve yaşam tarzlarını okur, bir belgesel kameramanı edasıyla izliyormuş gibi, turna türünü çok daha yakından tanımış oluyor. Turnaların sürdürülebilir geleceğini önceleyen kurumsal bir yapı olan Turna Vakfı’ndan söz edilmesi, bununla birlikte Dünya Turna Günü’nün kutlanmaya başlanmasının aşamalarının vurgulanması da turna türünün insan türü tarafından daha yakından tanınması ve türün devamı için özellikle Türkiye gibi göç yolları üzerinde bulunan ülkelerin bir an önce harekete geçmesi gerektiğinin anlaşılmasına katkı sağlayan ufuk açıcı detaylar bütünü olarak ele alınıyor.

Çalışmanın turna imgesinin edebiyat, sanat ve kültür açılarından ele alındığı on iki makaleye ayrılan ikinci bölümü, ilk bölüme oranla oldukça hacimli.

Metinlerin yorumlanmasına yönelik “restorasyon çevreci eleştirisi uygulaması” önerisi ile başlayan bu bölümde Özdağ, yaban hayatın savunucusu ve yazar Aldo Leopold’un güzellik kavramına yüklediği anlamlardan yola çıkarak çevreci eleştirmenlerin artık bundan sonraki süreçte ekoloji merkezli birer eylemciye dönüşmelerini ve tehlike altındaki doğa birimlerinin daha gerçekçi adımlar atılarak kurtarılmasını arzuluyor. Bu noktada, toplumun insan merkezci eğilimlerinin törpülenip ortadan kaldırılmasına yönelik bilince erişmesinde doğa estetiğinden yararlanılabileceğini savunuyor. Doğa estetiğinin, yabanlılık ve ekolojik bağlar noktasında anlam kazandığını; kısaca, Leopold’un *Sulak Alana Ağıt* başlıklı yazısının, turnaların yaşam alanı olan kurutulmuş sulak alanların yeniden canlandırılması, sağaltılması ve düzenlenmesinde ilham verici olduğunu düşünüyor. Sulak alanların biricikliği ve ekosistemdeki yaşamsal önemine yönlendirilen söz konusu sağaltıcı

bakış açısı sayesinde turnaların, Anadolu semalarında yeniden özgürce uçabilmelerinin imkânsız olmadığını öngörüyor.

Bir Fransız araştırmacı olarak Türkçe öğrenip, Anadolu türkülerindeki turnaları keşfetme macerasına kapıldığını özgün ve samimi bir dille ifade eden Françoise Arnaud Demir, Türk “halk edebiyatında turna motifi”ni yüksek lisans tezi olarak seçerek insan ve doğa ilişkisinin özünü kavrayarak ve turnaların ekosistemdeki yerini gözlemleyerek çalışmasını tamamladığını vurguluyor.

Çalışmada, turna imgesinin birtakım Türk romanlarındaki olumlu izdüşümleri üzerine de çarpıcı bakış açıları yer alıyor; Sibel Bulut, Öner Yağcı’nın *Turnalar* romanında, turna türüne yüklenen anlam katmanlarıyla “turna tipi insan modeli” çıkarımına ulaşarak turnayı “ideal insan” düzlemine taşıyor ve bu romanda turnanın özgürlük, ulak, sıkıntı, sıla gibi olumlu kavramlarla ilişkilendirildiğini belirtiyor. Nurtaç Ergün Atbaşı ise *Kuş Olsam Evime Uçsam* adlı romandaki turna imgesini roman kişilerinden Beşir’in dünyasında savaştan kurtuluşun sembolü olarak yine olumlu bir düzlemde yorumluyor. Mahir Ünsal Eriş’in *Dedemin Turnası* adlı öyküsündeki turna imgesine Lawrence Buell’in belirlediği dört ölçüt üzerinden yaklaşan Koray Üstün’ün incelemesi, anlatıcının çevre bilincinin gerektirdiği yazar sorumluluğuyla kurgusunu oluşturduğu sonucuna varıyor.

Turnanın bir kült olarak dünya kültürlerindeki geleneksel etkileri, sembolik anlamları üzerinde durulurken öte yandan Anadolu halk türkülerinde dinamik bir turna geleneğinin devamlılık gösterdiğinden söz ediliyor. Halk kültüründe ve edebiyatında “turna teli/teleği”nin “güzellik unsuru” olması ve turnanın “aşğın başında yaralar açan kılıç” ile özdeşleştirilmesiyle ilişkilendiriliyor. Tarih öncesi dönemde de insanların sosyalleşmesinde büyük rol oynayan turnalar, dansları ve ata ruhlarının mesajlarını iletmeleriyle insanlarla organik bir bağ kurabilen kuşlar olarak ele alınıyor. Anadolu halk türkülerine ilham vermeleri, türlü dünya mitolojileri ve efsanelerine konu olan turna davranışlarının Yunan, Roma ve Mısır gibi kadim uygarlıkların gelenek ve kültürel envanterini besleyen önemli bir motif olduğu bilgisi üzerinde duruluyor. Hareketleri ve uçarken çizdiği rotanın gözlemlenmesi sonucu Yunan mitolojik figürlerinden alfabetine dek birçok kültürel birikimin temelindeki etkisinin varlığından söz ediliyor. Çoğu kez yüce sıfatlar eşliğinde insanlığa atfedilen turnaların özelliklerinin bazen olumsuz anlamda da “örneğin günahkâr bir ahmak olarak- insanlıkla özdeşleştirilebileceği bilgisi de şaşırtıcı bir detay olarak kaydediliyor. Azerbaycan şiiirinden örneklerle turnaya yüklenen “güzellik, sevgili, vatan, sıla hasretine ortak dost, sırdaş ve haberci” gibi sembolik anlamlar deşifre ediliyor. Bu bölümde son olarak kültürümüzdeki bilmece birikiminde turnanın yerinden söz ediliyor.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde *Anadolu Turnaları*’nın “sürdürülebilir” geleceğine dair uygulamaya geçmesi arzulanan korumacı yönelimler detaylı olarak inceleniyor. Bu bağlamda turnanın yaşam alanlarının kuraklığa karşı hangi bilinç ve önlem haritasıyla hareket etmemiz gerektiğine dair iletiler içeren ilk makalede “hatalı su üretimi ve tarımsal

uygulamalar”, “hatalı balıkçılık uygulamaları”, “kirlilik ve ötrofikasyon” ve “idari sorunlar” gibi başlıklar etrafında konu derinleştiriliyor. İkinci makale, dünya sanatı ve edebiyatına tarihin türlü evrelerinde imge ve motif olarak katkı sağlayan, geleneksel bir doku bırakan turnaların biyolojik olarak ekosistem döngüsündeki konumunun zarar görmesi ve yok olmalarının yaşamsal değeri baltaladığı kadar kültürel zincirin halkalarına da zarar verdiği sonucuna varıyor. Küresel iklim değişikliği ve yanlış tarım alanı uygulamalarının engellenmesiyle turnaların geleceğine dair bir adım atılabileceği savunuluyor. Üçüncü makale, eğitim alanında turnanın tarihi ve işlevsel arka planını ortaya koyduktan sonra “çocuklar için turna kuşunun eğitimi”ne odaklanıyor. Çocuğun turna kuşunu tanıması ve öğrenmesi bağlamında atılacak adım olarak empati kurma becerisi öneriliyor. Örneğin, “turna dansı, kuş gözlemciliği, yönünü bulma, yavru turna olma...” gibi drama tekniklerine dayalı oyunlar oynanması ve böylece çocuğun bir hayvan türüne ait bilgileri öğrenirken empati kurmasının doğru bir yol olacağı mesajı veriliyor. Bu sayede doğayı korumacı nesiller yetiştirmeye yönelik bir bakış açısı/yöntem öneriliyor. Dördüncü makalede, Mehmet Ekizoğlu, kontrolsüz ve yasal olmayan avcılığın turna popülasyonu ve yaşam alanını ciddi boyutta zarara uğrattığını kaydederken, sonraki makalede Tansu Gürpınar, turna gözlemleri sırasında turnaların yaşam alanlarının hızla yok olduğunu ve tarım ilaçlarının da bu çevresel krizde rolü olduğunu belirterek acilen bir “koruma kampanyası”nın başlatılması gerektiğini düşünüyor. Burak Tatar da sonraki yazısında, sürdürülebilir bir turna geleceği için gereken eylem planını işlevsel açıdan değerlendiriyor. Son makalede, yaşam alanları ile yabanılığın önemi ve koruma altına alınması gerektiğinin altı bir kez daha uyarı niteliğinde çiziliyor.

Turnalarla ilgili yapılmış “tek ciddi turna monografisi” olma özelliğiyle Uluslararası Turna Vakfı’nın turna araştırmacıları tarafından «İncil» olarak nitelendirilen, Paul Johnsgrad tarafından kaleme alınan ve Indiana Üniversitesi Yayınları tarafından 1983 yılında basılan *Cranes of the World (Dünyanın Turnaları)*, *Anadolu Turnaları*’nın bilimsel, kültürel ve korumacı bakış açısına benzerliği dolayısıyla vurgulanması gereken bir çalışmadır. Bu çalışmada, turnaların karşılaştırmalı biyolojisi, evrim içindeki yeri, ekolojik ve demografik dinamikleri, üreme bilgileri, çıkardıkları seslerin insan yaşamına etkileri, soyu tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan turna türleri, turnalara verilen yerel ve bilimsel isimlerin köken bilgisi ve efsane ve mitlerde turna imgesi gibi konulardan biyolojik verilerden yola çıkılarak söz edilir. Ayrıca kapsamlı bir turna bibliyografyası da içeren bu çalışmanın *Anadolu Turnaları*’ndan farklılaşan yönü, kültürel ve korumacı bakışa biyolojik, ekolojik ve evrimsel bakış kadar yoğun ve detaylı şekilde yer verilmeyişidir.

Öte yandan, Türkiye’deki kuş türleri hakkında 2008 yılında yayımlanan bir diğer önemli çalışma olarak Guy Kirwan, Barbaros Demirci, Hilary Welch, Kerem Boyla, Metehan Özen, Peter Castell ve Tim Marlow’un kaleme aldıkları *The Birds of Turkey*’den söz etmek gerekir. Kitapta, Türkiye’deki kuşların üreme dönemleri, Türkiye’de modern kuş bilimin bugünkü ve

gelecekteki durumu, Türkiye’deki ekolojik bölgelerin biyolojik çeşitlilikleri ve korunması gibi bilimsel ve kuramsal bir girişin ardından Türkiye’deki kuş türleri teker teker incelenir. Bu çalışma, *Anadolu Turnaları* okurunu, Türkiye’deki kuşların detaylı bir şekilde taksonomik dökümüne yer verirken turnaları da incelemesi noktasında besleyen bir kaynak olarak düşünülebilir.

İnsan merkezci yönelimlerin hayvanlar üzerinde yarattığı baskının “etik, ontolojik ve hukuki” açılardan sorgulamasını içermesi dolayısıyla *Anadolu Turnaları*’nda ele alınan “koruma” başlıklı yazılara “çeşni” olabilecek bir başka çalışma da *Cogito* dergisinin 2015 yılında çıkardığı “Felsefede Hayvan Sorusu” başlıklı 80. sayısı. Derginin bu odağında, hayvan meselesinin alışlageldiği anlamda insanın karşısında ele alınması sorgulanırken, son iki yüzyıldır insanın kendini keşfetme ve inşa etme macerasında geldiği noktanın bencillikten beslenen bir vahşilik olduğu fikri ortaya atılıyor. İnsan ve hayvan ilişkisinin bu krizi aşma bağlamında doğa merkezli ve sağaltıcı etkilerinin çözüm sunan yönleri vurgulanıyor. *Anadolu Turnaları* okuru, bu dergideki felsefi arkaplanın ardından turna yaşamı ve ekolojisine dair bakış açısını ve birikimini daha empatik bir yolda zenginleştirebilir.

Sonuç olarak *Anadolu Turnaları* adlı çalışma, bütünlüklü açıdan değerlendirildiğinde, öncelikle, biyolojik özellikleri, alt türleri, ekosistemdeki yeri ve hareketleriyle turnaları çok boyutlu yönüyle okura tanıtıyor. Ardından, tarihi, kültürel, toplumsal ve edebi açılardan turna-insan ilişkileri bağlamında değerlendiriyor. Bu değerlendirme, turnanın insan yaşamında hatırı sayılır ölçüde etkiye sahip olduğunu gözler önüne sermesi bakımından oldukça sarsıcı. Son bölümde ise hem biyoloji hem de kültürün ifade ettiği önemine binaen, turnaların içine düştükleri çevresel krizden bir an önce eylemci bir tavır takınarak kurtarılması yönünde köktenci ve gerçekçi adımların atılması gerektiği mesajı veriliyor. Bazı hayvan ya da bitki türlerinin kültürel çalışmalarda sadece birer motif, fon ya da semboller dünyası bağlamlarında ele alınmasından farklı olarak bu çalışmada turna türü, ekosistemde oynadığı yaşamsal rol ve içkin değeri bağlamında vurgulanıyor. Turnanın geleceği sorunsallaştırılarak turnaya dair empatik bir tavır ortaya konuyor. Böylece endemik bir türün evrimin kucağından silinip gitmemesi için biyolojiden edebiyata, ekolojiden halkbilime değin disiplinler arası ve gerçekçi bir adım atılıyor.

Genelde doğaya, özelde ise turnalara bencil ve sorumsuz davrandığı konusunda insanlığın uyarılması, bilgilendirilmesi ve aydınlatılması için bu kitap, oldukça kuvvetli argümanlarıyla insan merkezci okurlardan, ekolojik okuryazarlar yaratabilecek nitelikte, özgün bir çalışmadır.